

פסקי הלכות

גליון כ'

א. בפורים דפרזים, ירחמיאל הגביר חיפש דרך יצירתית לקיים "מתנות לאביונים" בלי לפתוח את הארנק המכווץ שלו. בדיוק אז חלף מולו זלמן הסנדלר, דמות יגעה שחייבת לירחמיאל מאה זהובים עוד מחג הסוכות דאשתקד. זלמן, שפניו נפלו כשראה את נושהו, ניסה לחמוק בין עוברי האורח המחופשים, אך ירחמיאל תפסו בכתפו. "חג שמח זלמן!" קרא הגביר בקול גדול, "היום אני מרגיש נדיב במיוחד, רוח של קדושה נחתה עליי". זלמן רעד, בטוח שירחמיאל ידרוש את חובו כדי לממן לעצמו סעודה דשנה של כיד המלך. "החלטתי, שבמקום לתת לך מטבע, אני מוחל לך על כל החוב". זלמן פצח בריקוד סוער, דמעות של הקלה בעיניו: "הצלת אותי, ירחמיאל! זו המתנה הכי גדולה שיכולתי לקבל!". ירחמיאל חזר לביתו בלב קל, טופח לעצמו על השכם שקיים מצווה מהודרת ללא הוצאה כספית מיידית. הוא התיישב לסעודה, אך פתאום נקר פקפק בליבו: "האם באמת יצאתי ידי חובה?". רעייתו טענה שלא יצא בזה ידי חובה, אך הוא גמגם כנגדה, "הרי זלמן נהנה מהמחיקה הזו יותר מכל מטבע של שקל שהייתי זורק לו". הוא הסביר שהשמחה של העני הייתה עצומה, והרי המטרה היא "לשמח לב אומללים". השאלה הדהדה בסעודת פורים: האם המעשה נחשב "מתנה", או שמא מחילת חוב אינה נחשבת כנתינה ממשית המאפשרת לעני לקנות את צרכי הסעודה?

פסקי ההלכות

מחילת חוב במתנות לאביונים

א. מצוה לתת ביום פורים שתי מתנות לשני אביונים, דהיינו מתנה אחת לכל אביון. ויש לתת המתנות ביום ולא בלילה.
המוחל חוב לעני ביום פורים, אינו מקיים בזה מצות מתנות לאביונים, כי אין כאן נתינת כסף שישמח בו העני ביום פורים.
ומי שהכין בכיסו סכום כסף, ונגנב ממנו ביום פורים, ובדק במצלמות וראה שהגנב הוא עני, והחליט למחול על החוב ולקיים בזה מצות מתנות לאביונים כי "לא יבוזו לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב", הדין הוא שאינו מקיים בזה מצות מתנות לאביונים¹.

¹ ראשית יש לדון דאחר שהכסף ביד הגזלן, אם נחשב שהכסף ברשות הבעלים כלל שיוכל לקיים מצוה במעות אלו, דהא ק"ל בב"ק (סח:) גזל ולא נתיאשו הבעלים, שניהן אינן יכולין להקדיש, זה לפי שאינו שלו, וזה לפי שאינו ברשותו. ועיין בנתיבות המשפט (ביאורים ס"ק יד) דבגזל ולא נתיאשו הבעלים שניהם אינם יכולים להקדישו, ועיין בבית שמואל באה"ע (סימן כ"ח ס"ק ט"ז) שכתב בשם השארית יוסף [סימן כ"ח] דאפילו לגזלן עצמו או לנפקד עצמו אינו יכול להקנות. ע"ש. ומבואר בב"מ (ז.) דאפילו בקרקע, כל ממון שאינו יכול להוציאו בדיניו אם הקדישה אינה מקודשת, (ועיין רש"י שם [ד"ה שאינו] דהיינו שאין לו עדות). וא"כ הכא שהיה טוען לקוח הוא בידו, והלה אין לו עדים, ממילא אינו יכול להקנות אפילו לגזלן, כמו במטלטלין. וא"כ מוכח כדעת הב"ש שם, דלגזלן עצמו יכול להקנות. ע"ש.

- ב. הפורע חובו של העני במכולת או מקום אחר, אינו מקיים בזה מצות מתנות לאביונים.²
- ג. הנותן המחאה (שיק) לעני ביום פורים, מקיים מצות מתנות לאביונים, ואפילו אם המחאה דחוייה שיוכל לפורעה בבנק רק בזמן מאוחר יותר, מכל מקום מקיים מצות מתנות לאביונים, משום שגם ביום פורים יכול האביון לקבל סכום כסף עבור המחאה.³

לכאורה אפשר להוכיח מחו"מ סי' רמב

בחזון עובדיה (עמוד קע-קעא) כתב שבמחילת חוב לאביון לא יוצא ידי חובה, וכדין המקדש במלוה שאינה מקודשת, ואפילו אמר לו בהנאת מחילת חוב לא מהני שסוף סוף אין לו במה ששמח בפורים. ואפילו אם המעות אצל העני ולא השתמש בהם, שמלוה להוצאה ניתנה. אא"כ העני בא לפרוע לו ואמר לו מחול לך שאז יוצא בזה דאפוכי מטרטא למה לי.

נערך בסייעתא דשמיא ע"י

ע"ה יצחק מאזוז ס"ט, ר' אדר תשפ"ו

הערות והארות יתקבלו בברכה 052-7108693

ועיין בשו"ע חו"מ (סי' שא ס"ו): מי שהפקידו אצלו מעות עניים או פדיון שבויים ופשע בהם ונגנבו, פטור, שנאמר: לשמור (שמות כב, ט), ולא לחלק לעניים, והרי הוא ממון שאין לו תובעין. במה דברים אמורים, בשאין זה הממון מופקד לעניי מקום זה או לשבויים ידועים. אבל אם היה לעניים אלו או לשבויים אלו, והרי הוא קצוץ להם, הרי זה ממון שיש לו תובעים, וישלם אם פשע, או ישבע שלא פשע, כדרך כל השומרים. (וכן אם הגבאי אמר לשומר: שמור לי, חייב כשאר שומר). ועיין בשו"ת אור לציון ח"א (חחו"מ סי' ז').

אולם בנ"ד שלא הגיע ליד הגבאי כלל, אלא בידי בעל הכסף, אף שנתכוון למסור הכסף לגבאי הצדקה, בודאי חשיב כממון שיש לו תובעים.

והנה מצינו בשו"ע חו"מ (סי' רמא ס"ב), מחל לחבירו חוב שיש לו עליו, או נתן לו הפקדון שהיה מופקד אצלו, הרי זה מתנה הנקנית בדברים בלבד. אולם כתבו כמה פוסקים דהכא בעינן נתינה ממש ולא מהניא מחילת חוב למצות מתנות לאביונים, עיין למהרי"ל דסקין (אהלים עמ"ס מגילה עמ' לז) ובשו"ת תשורת שי ח"א (סי' ט') ובסנסן ליאיר (חידושי שו"ע סי' תרצד ס"ט) ובשו"ת בית נאמן ח"ב (חאו"ח סי' לו). וכ"פ בחזון עובדיה (פורים עמ' קע), [והוסיף, שאם הגיע זמן פירועו חובו, ונגש העני אצל המלוה, ומעותיו בידו לפרוע חובו, ואמר לו המלוה חובי מחול לך, אפוכי מטרטא למה לי, הרי הם כאילו ניתנו למלוה, וחזר ונתנם ללוה העני, ומקיים בזה מצות מתנות לאביונים. ע"ש. ועי' בזה להגר"א נבנצל בירושלים במועדיה (פורים עמ' תיח)].

וכ"פ בהליכות שלמה (פי"ט סכ"ד), דמלוה להוצאה ניתנה ולכן דיינינן ליה כאין המעות בעין ואין כאן נתינה לענין זה, ותו דהמצוה לתת לו כסף שיוכל להשתמש בהם כרצונו, ולא כשנותן לו למטרה מסויימת בלבד. וע"ע בפתחי חושן (הלכות הלואה פ"א הערה טו) ובשו"ת ישיב יצחק חלק לו (חחו"מ סי' לו), שמה שנסתפק בשו"ת תשורת שי ח"א (סי' ט') אם יוצא ידי חובת מתנות לאביונים במחילת חוב לעני, היינו דוקא במתנות לאביונים שיש מצות נתינה, עי' בשו"ת חתם סופר (חאו"ח סי' קצו), אבל בצדקה מסתפר שיוצא במחילת חוב.

² עיין בשו"ע חו"מ (סי' קכח ס"א) הפורע חובו של חבירו שלא מדעתו, אפילו היה בשטר, אין הלואה חייב לשלם לו, והרי אבד זה הנותן, מעותיו. ואפילו אם היה המלוה דוחקו לפרוע, (שמא) היה הלואה מפייס את המלוה ומוחל לו. וק"ו לפי המבואר לעיל, שבמתנות לאביונים בעינן נתינה ומחילת חוב לא מהניא, וא"כ הכא לא חשיבא נתינת מעות לאביון כלל.

וכ"פ הגרש"ז אורבך בהליכות שלמה (פי"ט דבר הלכה אות לז), דהמצוה לתת לו כסף שיוכל להשתמש בהם כרצונו, ולא כשנותן לו למטרה מסויימת בלבד. ע"ש.

³ הנה ראיתי בשם הגר"נ קרליץ באגרת הפורים (עמ' סב) דשמא אין יוצאים ידי חובה כלל בנתינת צ'ק, דכיון שכתוב מתנות לאביונים, אפשר שצריך דוקא דבר שגופו ממון, וצ'ק נחשב כשטר חוב או כהוראה לתשלום, אך אין גופו ממון.

אולם לדינא, אפילו אם ההמחאה דחוייה שיוכל לפורעה בבנק רק בזמן מאוחר יותר, מכל מקום גם ביום פורים יכול האביון לקבל סכום כסף עבור ההמחאה. וכ"פ הגרש"ז אורבך בהליכות שלמה (פי"ט סכ"ג), שאפי' הבנק סגור בו ביום, כל שאם ירצה יוכל לקבל תמורתו בו ביום משכנו או מבלע החנות וכדומה, שפיר מיקרי נתינה. וכ"פ בחזון ע"ע (פורים עמ' קעא). וכן ראיתי בשם הגר"ש וואזנר, והגר"ש אלישיב בספר שבות יצחק (פ"ח סי"ד) ובשו"ת משנה הלכות ח"ו (סי' קכב).

וע"ע בשו"ת שבט הלוי חלק יא (סי' קסח) שאם לוקחים הגבאים הלואות ע"ח צקים וכיו"ב, ועל חשבון זה נותנים הגבאים מעות בפורים, פשוט שיוצאים בזה.